

Kıpçak Türkçesinde Sıfat- Fiiller

الصفات الفعلية في اللغة التركية القبجاقية

Amir Nima Hamad

عامر نعمة حمد

ملخص البحث

إن هذا البحث الموسوم (الصفات الفعلية في اللغة التركية القبجاقية) يوضح تعاريف وخصائص ووظائف واستعمالات الصفات الفعلية لهذه الفترة

أعتمد البحث في بيان استعمالات لواحق الصفات الفعلية على الأمثلة العائدة إلى الآثار المتبقية من الكتابات الأورخونية والأويغورية والقرخانية والخرزم واللغة التركية القبجاقية موضوع البحث على وجه الخصوص.

ان اللغة التركية القبجاقية كانت متأثرة بعدة لهجات تركية كون ان القبجاق قوما كثيرا والترحال وان اللغة القبجاقية قد استعارت بعض الكلمات الروسية والرومانية والمجرية وان اللغة التركية القبجاقية تقسم الى عدة لهجات :

- 1 - لغة الاتراك القبجاقية-البلغارية وتضم هذه اللغة لهجات الألتوناوردو خارزم وبوزكرت تاتار .
 - 2 - اللغة التركية القبجاقية القديمة تضم اللغة التركية لاقوام القرم والقاراجاي، كوميك.
 - 3 - التركية القبجاق-نوكاي، وتضم لهجات النوكاي، كاراكالباك، الكازاك وبعض لهجات الاوزبك.
- ويلاحظ ان بعض لواحق الصفات الفعلية المستعملة في اللغة التركية القبجاقية تختلف في استعمالها عن اللغة التركية

الحديثة.

Kıpçak Türkçesinde Sıfat – Fiiller

Sıfat - Fiillere Osmanlıcada fer'i fiil adı verilmektedir. Sıfat - fiiller için çeşitli kaynaklarda, kılın adı (kılın sanı¹), ortaç², sıfat - fiil (sıfat - eylem³), partisip⁴, isim - fiil⁵ gibi terimler kullanılmıştır.

Sıfat - fiiller, isim- fiiler gibi fiilden türerler. Aldıkları belli başlı ekler vardır. Bu eklere sıfat - fiil ekleri denir.sıfat - fiiller, cümlede bir sıfat gibi görev yaparlar. Sıfatlar gibi isimlerin önün gelirler ve onları nitelerler tıpkı bir sıfat gibi ismin hal eklerini alabilirler.

Sıfatlarda görülen isimleşme olayı sıfat - fiillerde de gerçekleşir. Bunun için sıfat - fiilin eklendiği isim çok belirgin ise düşer ve bu isme gelen iyelik eki, ismin hal ekleri gibi ekler sıfat - fiilin üzerine eklenir. Böylece sıfat - fiil isimleşmiş olur. Sıfat - fiiller, cümlede her hangi bir sıfatın üstlenebileceği her türlü görevi üstlenebilirler. Sıfat - fiiller, zaman kavramı taşımları nedeniyle diğer fiilimsi eklerinden

ayrılırlar⁶.

Dil bilgisi sıfat - fiiller, varlıkları nitelediği için sıfat ve özne, nesne, tümleç olarak yan cümlecik kurduğu için de fiil sayılır.sıfat - fiiller, fiillere sıfat - fiiller ekleri getirilerek türetilir. Sıfat - fiiller eklerinin ana görevi, varlıkların geçici hareket isimlerini yapmaktır. Sıfat fiil ekleri, varlıkları nitelerken, onlara bir zaman kavramı da verir. İsim ve özellikle sıfat olarak kullanılan sıfat - fiiller, isim çekim ekleri ve soru eki alabilirler. Sıfat - fiil eklerinde de, öteki bazı eklerde

¹ Türk Dil kurumu, Gramer İstılahları Türk Dili, 7: sayı, Ankara 1934, s.8 - 12.

² Türk Dil kurumu, Grameri Terimleri Türk Dili , Türkçe - Fransızca Belleten, 63 - 72: sayı, Ankara 1940, s. 1 -2.

³ EMRE, Ahmet Cevat, Türk Dilbilgisi, Türk Dil yayımlar, İstanbul 1945, s. 46.

⁴BANGUOĞLU, Tahsin, Anahatlarıyla Türk Grameri, İstanbul 1940, s. 46.

⁵ERASLAN , Kemal, Eski Türkçede İsim - Fiiller, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980, s. 133.

⁶BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2000, s. 44.

olduğu gibi, Türkçenin eski dönemlerinden bu yana kalıplaşma görölmektedir. Sıfat - fiiller, kalıplaşmaya uğradıktan sonra özelliklerini kaybeder⁷.

Kıpçakçada Sıfat - Fiillerin Genel Özellikleri

Kıpçak Türkçesi genel Türkçeden çok uzaklaşmaz. Geniş zaman ortaçı (sıfat - fiil) işlevinde (-gan/ -gen) ortacı vardır. ünlü ve ünsüz uyumuna göre çeşitlilik gösterir. kim; durumlarda çekimli eylem anlamı verir. Türkiye Türkçesindeki (-an -en) ortacı ile aynı işlevdedir. yine geniş zaman ortacı olan (-ır) ünlü uyumuna göre ortaya çıkan çok renkliği ile Kıpçakçada işlevini sürdürür. Geçmiş zaman ortacı (-mış) yanında gelecek zaman ortaç ekleri (-ası), (-açak), (daçı) tüm görkemı ile kullanılır. Bunlardan (-gan) ortacı kimi durumlarda devam içindeymiş gibi kullanılır. (-mış) ortacı sıfat işlevinde kullanıldığında edilgen anlamı verir.

örnek:-

at -kan ır (atan er)

bil -gen (bilen)

anı kör -gen -de (onu görünce)

işit - ken - iñ bar mı (işittiğın var mı)

anı işi -ken -de sögerler (onu işitince söverler)

biş -miş et (pişmiş et)

okı -mış -iñ yok (okumamışsın)

kavur -miş buğday (kavrulmuş buğday)

şişle -miş kaz (şişlenmiş kaz eti)

ak -ar (akan)

⁷ Meydan yayınevi, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi Meydan Larousse, C.VIII, İstanbul 1973, s.919.

uç -ar (uçan)

kel -esi (gelecek)

oltur -açak (oturacak)

yarat -taçı (yaratan⁸)

(-duk / -dük, -tük) Eki:

Kıpçak Türkçesinde -duk / -dük ve -tük olmak üzere üç biçimiyle karşımıza çıkan bu sıfat - fiil eki, bir örnekte ek fiil yardımıyla ismin üzerine de gelmiştir. Bir örnekte /t/ ünsüzden sonra - tuk biçimi, bir örnekte ünlüden sonra-tük biçimi tespit edilmiştir.

örnek:-

"ikrar didügümüz kuluñ işledügidür"

"kur'an didügümüz tañrita ta'alanuñ kavlidür"

"anıñ üze hecni birakduğı üçün bir koy vacib bolur"

"eğer aytur bolsanñ melayikeler ayıttuķı kibini fark bar"

"gida kıılmaķ dedügi ymek turur"

"halkımıznıñ halleri asrı mükedder olduğı sebebdin edemimiz köndere almaduk"

"inanmaķdur ħayrı şerri Tañrıdan -ıduğına⁹"

Kıpçakça eserlerde sıfat-fiil olarak kullanımına az rastlanmaktadır¹⁰. Ettuhfet -üz - zekiyye fil -lugat -it Türkiyye de "mevsul" bahsinde verilen örnekler iyelik ekleri ilave edilmiş

⁸BOZKURT, Fuat, Türklerin Dili, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 221.

⁹BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s. 50 - 51.

¹⁰KARAMANOĞLU, Ali Fehmi, Kıpçak Türkçesi Grameri, TDK. yayınları, Ankara 1994, s.151.

şekilde olup eserde kı / ki ekleriyle karıştırılarak aldı ki, aldık ki örneklerden ki ekinin ortada bulunmasına(!) örnek diye verilmiştir : aldığım, aldığımız, aldığı vb.

(-mış / -miş) Eki:

Kıpçak Türkçesinde eserlerde yalnızca dar ünlülü -mış / -miş biçimleri kullanılan ve genelde yalın biçimde kullanımları karşımıza çıkan ekin, iki örnekte önüne gelerek nitelediği isimn düşmesi sonucunda isimn aldığı üçüncü teklik kişi iyelik ekini aldığı tespit edilmiştir.

örnek:-

"ilahi men sığınur men saña taşlanmış şeytandan"

"Tanrı virgey aña ilig yıllık kılmış sevabı"

"körmedüm döşenmiş yir üstinde şerif dağı ulu bu kitabdan"

"anıñ kim azuķı yoķtur kögermiş kuru itmek tapup sükker bigin yir"

"ömri içinde ikki aķça keffinde dağ bir habbe deffinde körmiş yok"

"solıñ üzere sançmış bolsañ sağıña kayta tüşgil"

"niçe kalmış kişileri kişilerniñ elin aldı¹¹"

"yüsüp kızınıñ bollaşmışı sezdi ese şarğa tüşdi¹²"

"bişmiş kerpiç"

"yaşunmış"

"yazuklamış¹³"

¹¹BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s.58

¹²ÇAĞATAY, Saadet, Türk Lehçeleri Örnekleri I-II, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar yazı Dili, DTCF yayınları, Ankara 1963, s.122.

¹³KARAMANOĞLU, Ali Fehmi, Kıpçak Türkçesi Grameri, TDK. yayınları, Ankara 1994, s.153.

(-ar / -er, -ur / -ür) Eki:

Kıpçak Türkçesinde geniş zaman sıfat-fiil daha çok geniş zaman kipinde çekilerek kullanılan bu ekin sıfat - fiil olarak kullanımına fazlaca rastlanmaktadır.

örnek:-

"kelir aynada"

"yel eser¹⁴"

"çırılup akar¹⁵"

Kıpçak Türkçesine ait eserlerde -ar / -er, -ur / -ür biçimleriyle yalın halde kullanımları tespit edilen ekin, çokluk ve yönelme hal ekleriyle kullanımları da tespit edilmiştir.

örnek:-

"tanur kişi"

"söwünür kişi"

"sanar tağda"

"Davudı nagme bilen uçar kuşnı akar sunı tıygay"

"ol mahallede ne kim azğarur kıatarı bar idi munuñ kıatına keldiler"

"kimerse bolmasa anıñ nafakasını birür kişi"

"sürtkey taşler birle arınur haletde"

"yügenni miner çağda sağ yanındın biraz - gine kıskartğay -sen"

"kirek kim bu iki süñü biri birine oğşayur bolğay"

¹⁴KARAMANOĞLU, Ali Fehmi, a.g.e., s. 150.

¹⁵ TDK.yayınevi, Ettuhfet -üz -zekiyye fil - lûgat -it Türkiyye, Çev: Besim Atalay. İstanbul 1945, s. 27.

"bizge baķar illerniń çıkıřların ıķarup bergil"

"munda zn zevik iterge tiř biler¹⁶".

(-maz / mez) Eki:

Kıpçak Türkçesine ait eserlerde -maz / mez biçimlerinin yanında -mas / -mes biçimleri de kullanılmıştır. Bu biçimlerin bir kuralı yoktur yalın halde kullanımlarının yanında bir örnekte belirtme hal ekiyle kullanımı de tespit edilmiştir.

rnek:-

"ol kiři kim munuń kibi yaramas söz sylegey anıń cezası ni turur"

"malum boldı kim yaramaz nm bar imiř"

"tkenmes ni metiniń on barça yirge yitiřip durur"

"tutmas ilde krmez kzde adlı vacıb bolur"

"tigse ańar iti yinmes canvaranıń tizegi namaz ķılmak reva bolur"

"tonıń ıķmas bolur"

"ođlan tođurabilmes hatunıń boynına assań yarađay"

"hazretlerińizde ben ķuluńuzdan yaramaz söz naķı itmiřler"

"kökteki tükenmez tirilik"

"ol bilmez kin tamuğın otın aldı dağı tükenmez lmin aldı¹⁷"

"kökeni yerni barça krnr krnmezni yarattı¹⁸".

¹⁶BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s. 65-66.

¹⁷BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s.71 – 72.

¹⁸AĐATAY, Saadet, Türk Lehçeleri rnekleri I-II, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar yazı Dili, DTCF yayınları, Ankara 1963, s.106.

(-ğan / -gen) Eki:

Kıpçak Türkçesinde -ğan / -gen eki geçmiş zaman sıfat-fiili, çok kullanılan bir sıfat-fiil eki olup, bir çok fiilde kalıplaşarak yeni bir isim türetmiş durumdadır. Ekin şekli genellikle -ğan / -gen'dir. Yalnız, ünsüz uyumuna tabi olarak -kan / -ken şeklinde de kullanılmaktadır. Bu sıfat - fiil eki, Ettuhfet -üz -zekiyye fiil - lûgat -it Türkiyye ve yakup kadri karaosmanoğlu - kiralık konakda "mevsul" bahsinde "ism -i fail alâmeti" mazi fiilinin mevsulü gibi isimlerle zekredilmiştir¹⁹.

örnek:-

açğan

bilgen

inanganlar²⁰

inanmağanlar

çıkkğan

işitken

kelmegen²¹

iyelik ekleri ile : alğanım, alğanımız, alğanıng

alğanıngız, alğanı, alğanları.

olumsuz: almaganım, almaganımız, almaganıng

almaganıngız, almaganı.

pekiştirme edatı oğ ile: ketgenim oğ, kelgenimiz oğ,

¹⁹KARAMANOĞLU, Ali Fehmi, Kıpçak Türkçesi Grameri, TDK. yayınları, Ankara 1994, s.151.

²⁰ÇAĞATAY, Saadet, Türk Lehçeleri Örnekleri I-II, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar yazı Dili, DTCF yayınları, Ankara 1963, s.106, 121.

²¹ TDK.yayınevi, Ettuhfet -Üz -Zekiyye Fil - Lûgat -it Türkiyye, , Çev: Besim Atalay, İstanbul 1945, s.36, 52, 82.

alğanıñ oq²².

Kıpçak döneme ait eserlerde ekin genelde -ğan / -gen; -kan / -ken biçimleri kullanılırken -an / -en biçimlerinin kullanıldığı örnekler de tespit edilmiştir. Ekin ölümsüz biçimleri ölümsüz ünsüzle biten sözcüklere getirilmiştir. yalın hâlde kullanımlarının yanında olumsuzluk eki, iyelik ekleri ve ismin hâl ekleriyle kullanımları da mevcuttur.

örnek:-

"yazuqlutur -men körgenimden eşitgenimden tutğanımdan artuḡ yegenimden artuḡ içgenimden"

"sen sen ol leşkerde şaflar üzgen ır /ir deminde irdemin kögüzgen ir"

"lutniñ ivdeşi yavuzlarğa uyğan üçün cehenneme kitti"

"ozup kiçti aşıqqan atlı irni yürüben bir kişi arkun tün kün"

"bir melik bilen teñiz körmegen bir celeb kul kemige kirib olturdı"

"haml kılinmış turur yazıda otlamağan tafarlar öze²³"

"ave saa bey Teñrini sağınğan hem meñü yıllarını tilegen kız"

"tuwurur atağa ögünç tuğan owuluña beyenç arı tınga söwünç bolsun"

"are sırım barça bilgen kim Teñriniñ sende bolğan işlerini ayta bildin²⁴"

(-ğança) / (-gençe) Eki:-

-ğan sıfat - fiilinin eşitlik hali ekini almış şeklidir ." -dıḡı gibi" anlamı verir .

²²TDK.yayınevi, Ettuhfet -Üz -Zekiyye Fil - Lûgat -it Türkiyye, , Çev: Besim Atalay, İstanbul 1945, s. 80.

²³BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s. 78.

²⁴ÇAĞATAY, Saadet, Türk Lehçeleri Örnekleri I-II, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar yazı Dili, DTCF yayınları, Ankara 1963, s.77, 114, 115.

örnek:-

aytğança

tilgenç²⁵

(-ğanda) / (-gende) Eki:-

-ğan / -gen sıfat - fiiline bulunma hâli eki getirilerek kalıplaşmış -ğanda / -gende şekli, "-ınca, -diğında" anlamı bir zarf - fiil eki durumuna geçmiştir.

örnek:-

alganda

batğanda

kelgende

yatğanda²⁶

(- (ı) glı) / (- (i) gli) Eki:-

Eklendiği fiillere geniş zaman anlamı veren sıfat - fiillerden bir olan eki, ünlüyle biten fiillere -ğlı / -glı biçimleriyle eklenirken, ünsüzle biten fiillere fiil tabanının ünlüsüne uygun olarak /ı/, /i/, /u/, /ü / bağlayıcı ünlülerinden biriyle eklenmektedir²⁷.

Bu ekin yapısı konusunda Bang, " -ğlı / -gli < -ğ / -g fiilden isim yapma eki + -lı / -li edat açıklamasını yapmıştır²⁸. Ramstedt de ekin yapısı konusunda Bangın görüşüne katılmıştır" Brockelmann ekin yapısını " -ğlı / -gli < -ğ/ -g fiilden isim yapma eki + -lı / -li (< ili < i –

²⁵KARAMANOĞLU, Ali Fehmi, Kıpçak Türkçesi Grameri, TDK. yayınları, Ankara 1994, s.152

²⁶KARAMANOĞLU, ALI Fehmi, Kıpçak Türkçesi Grameri, TDK. yayınları, Ankara 1994, s. 153.

²⁷BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s. 83.

²⁸BANG, Willie, Studien Zur Vergleichenden Grammatik DerTürksprachen, s. 9.

"yapıştırmak" + i zarf - fiil eki)" şeklinde açıklamıştır. Räsänen, bu açıklamaları belirtmiş ancak eleştiri getirmediği gibi yeni bir açıklama da getirmemiştir²⁹.

Eraslan, ekin başındaki ünsüz çiftinden birleşik bir ek olduğunun anlaşıldığını Bang açıklamasındaki +lı/ +li unsurunun edat değil, bağlama vazivesi olan bir ek olduğunu ve bu nedenle ekin isim - fiil eki fonksiyonu kazanmasının mümkün olmayacağını belirtmiştir³⁰.

Kıpçak Türkçesine ait eserlerde ekin yalnızca -ğlı / -gli biçimleriyle ve yalın hâlde kullanımları tespit edilmiştir.

örnek:-

"melik aytt al -cerem bizge bir kamil biligli ir kirek"

"iy şah biligli ir kelamı taze güldür"

"azıglı kedik öltürse yiyilmes³¹"

(-gıcı) Eki:-

Osmanlıca gramer kitaplarında fer'i fi'l -i mübâlûgâ adı altında incelenir³². Ancak bu ek Türkiye Türkçesinin gramerlerinin bazılarında sıfat-fiiller içinde yer alır, bazılarında yer almaz. fiili gerçekleştiren kişiyi gösterir. İlerleyen dönemlerde -ıcı / -içi biçimine girecektir; Gelecek zaman ifadesi vardır³³.

²⁹BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara 2004, s.83.

³⁰ERASLAN, Kemal, Eski Türkçede isim-Fiiller, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980, s. 39.

³¹ERASLAN, Kemal, Eski Türkçede isim-Fiiller, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980, s. 85.

³²UŞAKLIGIL, Halit Ziya, Kavâ-id Lisan-ı Türki, TDK. yayınları, Çev: kaya Türkay, Ankara 1999, s.707.

³³BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s. 87.

Bu ekin yapısı konusunda Eraslan, -guçı / -güçi (< -ğu / -gü sıfat - fiil eki't + çı / + çi isimden isim yapma eki) < -uçı / -üçi < -ıçı / -içi / -içi < -ıcı / -içi, ucu / -üçü açıklamasını yapmıştır³⁴.

Kıpçak Türkçesine ait eserlerde ekin bir çok biçim aldığı görülür :- ğıçı / -giçi, -ğuçı / -ğüçi biçimlerinin yanında -ıçı / -içi ; -ıcı / -üçi; -ucı / -üci biçimleri de tespit edilmiştir.

örnek:-

"öç alğuçı"

"söwündirgiçi"

"tuwurğıçı"

"kaçan can alğıçı düşmen irişse ecel bağlar yürügennin ayağın"

"çün ikki kişi ara kiriş otdur bil / söz çöplegiçi otun yıķar mustaal"

"duruñuz Allah için kırķu birle kırķucılar"

"alimler dost tutğuçı kılıç urğuçı hüner eyelerini hoş körgüçi üküş yıllar müstedam bolsun"

"aşkan bargan yolavçı yörütüçileriñe kuşçı barsçılarına kemiçi köprüçi kiçüçileriñe tidimiz"

"uçucu kuş³⁵".

(-daçı / -deçi, taçı / -teçi) Eki:

Kıpçak Türkçesinde -daçı / -deçi, taçı / -teçi Gelecek zaman sıfat - fiili. Gelecek zaman eki olarak çekilişine rastlanamadığı gibi sıfat-fiil olarak geçtiği örnekler de azdır³⁶.

³⁴ERASLAN, Kemal, Eski Türkçede İsim-Fiiller, İstanbul üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980, s. 39.

³⁵BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s. 91.

³⁶KARAMANOĞLU, Ali Fehmi, Kıpçak Türkçesi Grameri, TDK. yayınları, Ankara 1994, s.150.

örnek:-

keldeçi ay

keldeçi yıl³⁷

barçanuz öldeçi –biz³⁸

(-daçı, -deçi) Eki:-

Kıpçak döneme ait eserlerde ekin -daçı / -deçi biçimleriyle kullanımı tespit edilmiştir. Ancak tespit edilen örneklerin ikisini de ünsüzle bitmesi nedeniyle ekin tüm biçimleri hakkında bir şey söylemek mümkün değildir, Ekin olumsuzluk ekiyle birlikte kullanımına rastlanmamıştır. iki örnekte de ek, yalın hâlde kullanılmıştır. Örnek:-

"tuwurdaçı kız köğsüne kökniñ çığı tüşüp kimse tuwurmağanı tuwurdi³⁹"

"tuşmanı yendeçi bolup ataña teñdeş ol turduñ⁴⁰"

cudex comanicus eserinde yarat -fiili ilk kurul yarattaçı şekli Tanrı için kullanılarak isimleşmiş durumdadır⁴¹.

(-gu/-gü, -ku / -kü) Eki:-

Kıpçak Türkçesinde -gu / -gü, -ku / -kü gelecek zaman sıfat - fiili yapar. Bu döneme ait eserlerde iki örneği tespit edilen ekin -gu / -gü; -ku / -kü biçimleriyle kullanıldığı anlaşılmaktadır.

örnek:-

"çok kılğay anıñ içinde dua'lardan küçi yirin kıdarınça "

³⁷KARAMANOĞLU, Ali Fehmi, Kıpçak Türkçesi Grameri, TDK. yayınları, Ankara 1994, s. 150.

³⁸ÇAGATAY, Saadet, Türk Lehçeleri Örnekleri I-II, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar yazı Dili, DTCF yayınları, Ankara 1963, s.106.

³⁹BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s. 99.

⁴⁰ÇAGATAY, Saadet, a.g.e., s.106.

⁴¹KARAMANOĞLU, Ali Fehmi, Kıpçak Türkçesi Grameri, TDK. yayınları, Ankara 1994, s.151.

"iw bolsa anıñ içinde olturğu yirler bolsa çıqarsa anı olturğu yirden"⁴²

İlk olarak Kıpçak Türkçesinde görülen ve eklendiği fiillere gelecek zaman anlamı veren bu sıfat - fiil eki, Eski Anadolu Türkçesinde kullanılmaya devam etmiştir. Türkiye Türkçesinde de kullanılmaktadır.

(-acaq / -ecek) Eki:

Kıpçak Türkçesine ait eserlerde ek, -acaq / -ecek biçimleriyle kullanılmıştır. Tespit edilen bütün örneklerde ek yalın

hâlde kullanılmıştır. Ekin olumsuzluk eki ile kullanım de tespit edilmemiştir.

örnek:-

"vacibdür erkanları yarışdurmaq qatı oqıyacak yirde arqun okıyacak yirde"

"bu olturacak yirdür"

"kelecek yirdür"⁴³vb.

(-ası) / (-esi) Eki :-

Kıpçak Türkçesine ait eserlerde yalnızca -ası / -esi biçimleriyle kullanımı görülen ekin, belirtme hâl ekiyle kullanımı de tespit edilmiştir. Örneklerin önünde olumlu biçimiyle kullanılmıştır.

örnek:-

"kim bilip bir yazuñin Teñriniñ alsa ala añ yañşırañtur ılan alsa kensi ağızına"

"bir qarı ir meni körüp ayttı ni yatur sen yatası yir degül"

"rahatni kelesi mihnet teşvişi bilen telef kıлмақ ақıllar rayı degül durur"

⁴²BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s. 95.

⁴³BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004, s. 100.

"kafir bolur andađ kaçan kim inşaallah tise kelesi hal için"

"kelesi yıl⁴⁴"

(-cı) Eki:

Kıpçak Türkçesine ait eserlerde ekin, -cı / -çi biçimleri görülür. Bir örnekte üçüncü teklik kişi iyelik ekiyle, bir örnekte de olumsuzluk ekiyle birlikte kullanılmıştır. otaçı 'doktor' örneğinde kalıcı isim yapmıştır.

örnek:-

"Teñri sıgınganlarınıñ sıgıncısı turur"

"esrük ol turur kim bolmaçı sözler sözler"

"boltaçı tife bolsa"

"otaçı aña deva buyurur boldı⁴⁵"

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden sonra sıfat-fiil eklerinin tarihçesi özellikle tez konumuz kıpçak Türkçesinde kullanılış ve özelliklerini incelerken pek çok ekler bugünkü Türkçesinde hiç kullanılmaz. Bunlardan -gan, -gen, -kan, -ken eki, -gança, -gençe eki, -ganda, -gende eki, (ı) gılı, (i) gli eki, -gıcı eki, -daçı, -deçi eki, -gu, -ku eki ve -ası, -esi ekidir.

Sonuç

Kıpçakça, XI. yüzyıldan XV. yüzyıla kadar Güney Rusya bozkırlarında göçebe olarak yaşayan kıpçakların dilidir. Moğol akınlarından sonra birçok kıpçak grubu Mısır ve Süriye'ye göç etmek zorunda kaldı. Mısır'da kurulan Memlûk devletinde Arap filoloji biliminin ilkelerine uygun olarak birtakım kıpçakça Lûgat ve gramerler meydana getirildi. XI. yüzyılın ortalarında Ermenilerin Bagratlılar selçuklu akımları sonucu parçalandı ve Ermenilerin çoğu çeşitli yerlere göç etti. Bir kısım Ermeni de Kırım'da yerleşti. Ermeni göçmenlerinin kıpçaklarla yakın ilişki

⁴⁴BAYRAKTAR, Nesrin, a.g.e., s. 105.

⁴⁵BAYRAKTAR, Nesrin, a. g. e., s. 111.

kurmalarının sonucu kıpçakça Kırım'daki Ermenilerin resmi dili oldu. Ermeni kıpçakçası ile yazılmış bazı gramer, v.b. eserler vardır.

Bu tezimde, incelenen eserlerden alınan incelenmesi sonucunda (12) adet sıfat - fiil eki tespit edilmiştir.

Sonuç olarak kıpçak Türkçesinde kullanılan sıfat- fiillerin eklerinin kullanışları bazen bugünkü Türkiye Türkçesinden farklıdır. Ayrıca bu eklerin özellikleri de farklıdır.

Bibliyografya

1. BANG, Willie, Studien Zur Vergleichenden Grammatik DerTürksprachen,
2. BANGUOĞLU, Tahsin, Anahatlarıyla Türk Grameri, İstanbul 1940.
3. BAYRAKTAR, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler, TDK. Yayınları, Ankara, 2004.
4. ÇAĞATAY, Saadet, Türk Lehçeleri Örnekleri I-II, VIII. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Kadar yazı Dili, DTCF yayınları, Ankara 1963.
5. EMRE, Ahmet Cevat, Türk Dilbilgisi, Türk Dil yayınlar, İstanbul 1945.
6. ERASLAN , Kemal, Eski Türkçede İsim - Fiiller, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980.
7. KARAMANOĞLU, Ali Fehmi, Kıpçak Türkçesi Grameri, TDK. yayınları, Ankara 1994.
8. Meydan yayınevi, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi Meydanlarousse, C.VIII, İstanbul 1973.
9. BOZKURT, Fuat, Türklerin Dili, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.
10. TDK.yayınevi, Ettuhfet -üz -zekiyye fil - lûgat -it Türkiyye, Çev: Besim Atalay. İstanbul 1945.
11. Türk Dil kurum, Gramer İstılahları Türk Dili, 7: sayı, Ankara 1934.
12. Türk Dil kurumu, Grameri Terimleri Türk Dili , Türkçe - Fransızca Belleten, 63 - 72: sayı, Ankara 1940.
13. UŞAKLIGİL, Halit Ziya,Kavâ-id Lisan-ı Türki, TDK. yayınları, Çev: kaya Türkay, Ankara 1999.

Ön Söz

13. Tarihi, sosyal ve kültürel koşullara bağlı göç ve iltica olayları dolayısıyla, oğuz ve kıpçak unsurlarının Memlûk devletinin sınırları içinde yan yana yer almış olmaları bu bölgede kurulup gelişmiş olan yazı dilinde, her iki lehçeye ait özelliklerin iç içe girip birbirine karışmasına yol açmıştır. Böylece, Memlûk Türkçesi meydana getirilen eserlerin lehçe yapıları bakımından da kıpçakçaya veya oğuz - Türkmen lehçelerine ağırlık veren bir karışık kaynaşmaya uğraşmıştır. Bu yüzden de memlûk devri Türkçesinde karışık dilli eserler sorunu ortaya çıkmıştır. Fakat bu karışma ve gelişmenin bir süre sonra kıpçakçayı geri planda bırakarak yavaş yavaş Türkmençeye ağırlık veren bir oğuzcalaşmaya dönüştüğü görülmektedir.
14. Dil yapıları bakımından Oğuzca ile kıpçakçanın iç içe girmiş olduğu eserlerin bir kısmında kıpçakça unsurları, bir kısmında ise oğuzca unsurlar daha ağırlıklı olarak yer almıştır.
15. Kıpçak Türkçesinde sıfat-fiiller sorunlu konulardan biridir. Bazı eklerin filimsi eki olup olmadığını anlamak için Burada Türkçenin Eski dönemlerine bakmak gerekir. Bu amacı gerçekleştirmek için Orhon Türkçesi, Uygur Türkçesi, Harezmi Türkçesi ve söz konumuz kıpçak Türkçesinde yazılan eserler incelemek gerekir.
16. Bu eklerin incelenmesi sırasında sıfat- fiil eklerinin kullanımları ve cümleye kattıkları anlamı belirlemek amacıyla eklerin, geçtiği cümlelerin veya beyitlerin tamamı ele alınmıştır.